

OMAELÄMÄKERTOJEN RUUMIILLISUUS

Marja Kaskisaari

Käsittelen lektiiossani yhtä tutkimukseni keskeistä kysymystä eli omaelämäkertojen ruumiillisuutta. Pohdin tutkimiseni tapoja ja kirjoitettujen omaelämäkertojen yhteyksiä hallitseviin käytäntöihin. Erilaiset kulttuuriset – ja tutkimuksessakin tuotetut – puhumisen ja tietämisen tavat, konventiot ja tottumukset muokkaavat todellisuuksia. Tavanmukaisuuksien tavoin toimivat diskurssit ovat ikään kuin ”valmiita rakenteita”, joihin subjekti eli (itse-näinen) toimija menee kutsuttuna mukaan. Omaelämäkerta on erinomainen väline tutkia suostumusta kulttuuriseen kerrontaan, subjektiiviksi rakentumista ja subjektin mahdollisuuksia, koska se henkilökohtaisena ja poliittisena tekona vastustaa tavanomaisuuksia ja käsityksiä universaalista subjektiudesta – se puolustaa jotain ”omaa”. Omaelämäkerta kyseenalaistaa konventioita, mutta toisaalta myös suostuu niihin ja saa aikaan niitä.

Kuvatakseni tutkimustani omaelämäkerran lukutavoista ja omaelämäkerrallisen subjektin kerronnasta turvaudun aluksi yhteen omaelämäkertaan, Anjan kirjoitukseen, joka on Jyväskylän yliopiston nykykulttuurin tutkimusyksikön ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston keräämän *Elämysten jäljillä* -kirjoituskilpailun aineistoa vuodelta 1995 (Eskola & Laaksonen 1998). Anja kertoo kokemuksestaan taidenäyttelyssä, jossa hän yhtäkkiä havaitsee taulun, joka kirjoittajan omin sanoin ”suorastaan humahti ylitseni” (Kaskisaari 1999, 5). Hän jatkaa:

Tunsin miten kyöneleet tulvivat silmiini. Irrottauduin taulun lumouksesta ja kävelin toiseen huoneeseen. Yritin rauhoittua. En tajun-

nut, miksi reagoin niin voimakkaasti. Olen toki näyttelyssä käydessäni tuntenut iloa, ihastumista, surua, joskus suorastaan inhoa, mutta tämä täydellinen suojattomuus, avuttomuus tuntemattoman venäläisen maalaaman työn edessä. Palasin taulun luo varovasti, miltei hiipien, jottei se saisi minusta uudestaan otetta. Yritin analysoida, mikä minua kosketti niin rajusti.

Omaelämäkerran kirjoittaja yrittää kuvata ja kuvaakin koskettavaa tapahtumaa ja elämystä, joka on kokonaisvaltainen ja siten perustaltaan ruumiillinen kokemus.

Kertoakseni tutkimukseni keskeisistä si-toumuksista joudun pysähtymään tämänkaltaisten, ruumiillisina koettujen elämysten kohdalle. On ristiriitaista ja absurdia väittää, että omaelämäkerroissa, siis kirjoitetuissa teksteissä, olisi jotain ruumiillista – niin kuin ymmärrämme ruumiillisuuden erilaisten elimien summana, empiirisenä havaintona, joka toimii osana materiaalista todellisuutta. Jos kuitenkin tarkastellaan hieman tarkemmin ruumiillisuutta, esimerkiksi väittelijän ruumiillisuutta, voimme havainnoida tapaani seistä ja liikehtiä, ulkonäköäni ja verhoutumistani yliopiston väittelyviittaan, mutta myös puhettani ja ajatteluani. Pinnan merkitykset, pukeutuminen, ovat symbolisia sinänsä, mutta en ole yksinomaan katseiden kohteena, vaan myös ajatukseni ovat erityisen kurinalaisia ja tuntemukseni tarkkailtuja. Työssäni ruumis ei ole mielen vasta-kohta, vaan ruumiillisuus koskettaa myös niitä inhimillisiä kokemisen ja toiminnan alueita, joita olemme perinteisesti tottuneet pitämään mielen ilmaisuina, kuten tuntemista, ajattelemissa ja analysoimista.

Väittelyrituaali kutsuu subjektiaan puhumaan, mutta ei tietenkään keitä tahansa, vaan se muotoaa ennen kaikkea tässä tilanteessa syntyvää väittelijän subjektiutta, väittelijän toiminnan mahdollisuuksia. Tässä erityisessä tilanteessa valta määrittelee subjektiuttani. Väitelyesimerkki ei kerro pelkästään väkivaltaisesta vallankäytöstä, vaan myös vallan ja subjektin positiivisesta tuottamisesta. Tilanne, jota Michel Foucault (1998) voisi kutsua ruumiin teknologiksi tai Judith Butler (1993) – joka on keskeisin kirjani aikalaisteoreetikoista – *performatiivisuudeksi* eli tulkintani mukaan subjektin tuotannoksi tuotantoehtojen alaisuudessa. Subjektin tuotantoa koskeva valta kietoutuu valitsemassani foucaultlais-butlerilaisessa näkökulmassa ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen.

Omaelämäkerrasta voi havainnoida jälkiä siitä, että sen on kirjoittanut ruumiillinen, sukupuoliutettu ja omaelämäkerrallinen tekijä. Kun ruumiilla on epistemologinen, tietämisen tapoihin liittyvä merkitys – kuten Elspeth Probyn (1996), Elizabeth Grosz (1994) ja Rosi Braidotti (1994) sekä suomalaisessa naistutkimuksessa erityisesti Eeva Jokinen (1996) ja Soile Veijola (1998) ovat kirjoituksissaan tuoneet esille – ajatus omaelämäkertojen ruumiillisuudesta ei ehkä tunnukaan niin absurdilta. Jos ajattelemme, että ruumis on omaelämäkerrallisen toiminnan perusta, paikka, johon muistot kirjoittautuvat, se on keskeisenä kulttuurisena merkitsijänä altis erilaisille vallankäytön muodoille.

Käsittelen työssäni omaelämäkertaa eräänlaisena tunnustusrituaalina. Omaelämäkerta kerrotaan tilanteisesti tai kirjoitetaan jotakin tarkoitusta varten, tunnustuksia tehdään jollekin yleisölle tai yksilölle/tutkijalle, ja tutkija tulkitsee tunnustusten merkitykset. Omaelämäkerrallinen subjekti syntyy tunnustusten kautta. “Syntyminen” on mahdollista, koska omaelämäkerran kirjoittaja lainaa kulttuurissa olemassa olevia käsityksiä subjektin mahdollisuuksista. Siksi ei ole myöskään yhdentekevää, millaisina omaelämäkerrallisen kerronnan

mahdollisuudet tulevat ymmärretyiksi.

Anni Vilkkio (1997, 54) on tutkinut muistojen, omaelämäkerran kertomisen ja lukijan teemoja ja puhuu omaelämäkerrasta koosteisuudesta tietoisena kertomuksena tarkoittaen tällä omaelämäkerran itseään kommentoivaa ja itseensä viittaavaa luonnetta. Kerronnan itseensä viittaava luonne, toisto ja lainattavuus tulevat esille myös muissa omaelämäkertojen lukutapoja käsittelevissä väitöskirjoissa. Vilma Hänninen (2000) puhuu vastavasti sosiaalisesta tarinavarannosta, jonka avulla draama, elämän tapahtuneisuus kerrotaan.

• • •

Alussa lainaamani Anjan taidenäyttelykuvas on erityisen tihentynyttä omaelämäkerrallista kerrontaa, jotain samankaltaista kuin se, mitä kirjallisuustieteessä esimerkiksi Lea Laitinen (1998) on kutsunut dramaattiseksi preesensiksi. Anjan taidenäyttelykuvas ei ole vaikuttava pelkästään siksi, että se on koskettavasti kerrottu tai että siinä kerrotaan tunteista, vaan myös siksi, että siinä lainataan kulttuurimme keskeisiä käsityksiä subjektuudesta, subjektin toiminnan mahdollisuuksista. Anja kertoo tilanteesta, jossa itsestä tietoinen subjekti joutuu uhatuksi, kun tämän ulkopuolinen, tuntematon taulu saa hänet valtaansa. Kirjoittaja lainaa käsitystä subjektin itsetietoisuudesta tilanteesta, jossa toiminta rakentuu, mutta myös kyseenalaistuu.

Omassa lukutavassani omaelämäkerrallinen subjekti “syntyy” kyseenalaistamisen ja erojen tekemisen kautta. Kirjoitettujen omaelämäkertojen lisäksi tarkastelen väitöskirjassani lesbosubjektiuteen kietoutunutta fiktiivistä kerrontaa sekä lehdistössä käytyä mielipidekeskustelua homoparisuhteiden lainvoimaisesta virallistamisesta. Puhetapojen lainaus ja kierrätys (performatiivinen toiminta) on yhtä lailla tutkijan paikkaa määrittävää kuin omaelämäkerrallisista lausumista luettavaa tietoista intentiota. Performatiivisuus ja kyseenalaista-

minen kuvaavat tutkijan diskursseja, kirjoittavan tutkijaminän tuottamista.

Tästä (ruumiillisesta) tietämisen tavasta käsin kysyn, voiko ihminen itse päättää minänsä kertomasta. Voiko olla niin, että omaelämäkerta, niin kuin se julkisuudessaakin on tunnettu tunnustusten rituaalina, pakottaa subjektiaan tietynlaiseksi? Performatiivisuudesta puhuminen tuskin muuttaa omaelämäkerran kirjoittamista sinänsä, mutta tietämisen tapojen, lukutavan ja kulttuuristen mallien näkökulmasta kyseenalaistamisella on merkitystä.

Performatiivisuudesta kannattaa puhua siksi, että elämme logosentrisessä maailmassa, jossa ilmiöiden luokittelu kategorioihin on jokatähtäistä toistoa. Puhumme miehistä ja naisista, ei pelkästään siksi, että se tekee elämän helpommaksi, vaan myös siksi, että tuo järjestyksen ja hierarkian historia on ollut olemassa jo ikäajat. *Lainatessamme* käsitystä sukupuolesta kylkiäisinä mukaan tulevat erot ja hierarkiat, jotka ovat toistuneet historiassa jo paljon ennen kuin yksilö voi sanoa, että tässä on minun omaelämäkertani ja näin minä määrittelen itseni (naisena).

Omaelämäkerrallisten tunnustusten kiertäytymisen ja pakkajien läpi työssäni kulkee lempeämpi juoni omaelämäkerrallisten erojen positiivisuudesta, niin sanottu emansipatorinen juonne. Omaelämäkerrat eivät ole pelkästään kulttuurissa olemassa olevan toistoa, vaan ne ovat erinomainen väline tuoda esiin yksilöllisyyttä ja eroja. Työssäni onkin pitkälti kyse siitä, miten omaelämäkerrasta esiin nouseviin eroihin ja moninaisuuksiin voisi suhtautua, etteivät yksilölliset kokemukset vajoaisi logosentrisen määrittelyn kehään: erilainen kuin, vähemmän kuin, vähempiarvoinen kuin.

Omaelämäkerta puhuu erilaisuuden kunnioittamisen ja moniarvoisen yhteiskunnan puolesta. Omaelämäkerrallinen subjekti kulkee rinnan monimutkaistuvien yhteiskuntien muutosten kanssa. Monikulttuurisuuden ja moninaisten seksuaalisten erojen hyväksymisen ei tarvitse merkitä väkivaltaista törmäystä valtakirjien kanssa eikä myöskään uuden uni-

versaaliksi pyrkivän subjektin nimeämistä. Moninaisuus merkitsee positiivisia eroja, erojen kunnioittamista, näkökulmien rikkautta ja siksi myös universaalijohdon kyseenalaistamisen mahdollisuutta.

Viittaan vielä lopuksi Anjan omaelämäkertaan, johon turvauduin esitykseni alussa. Performatiivisuus, kulttuurin lainattavuus, tulee ilmaista tässä omaelämäkerrassa lauseessa: "Maalaus suorastaan humautti ylitseni". Ilmaisussa omaelämäkerran kirjoittaja hyödyntää ja lainaa kulttuurissamme olemassa olevia uskomuksia taidekokemuksen luonteesta. Lause ilmaisee toimijan määrittymistä, kyseenalaistamista ja muuttumista – subjektiksi muodostumisen prosessia, jota kutsun siis performatiivisuudeksi. Tässä kohden omaelämäkerran subjekti ikään kuin vaihtaa paikkaa: toimii ja tuntee niillä rajoilla, missä se määrittelee itseään, mutta myös tulee määriteltyksi. Lausuma on mahdollinen, koska on olemassa ymmärrys siitä, että taide vaikuttaa meihin näin. Juuri tällä tavoin ymmärrämme taidenautintojen syntyvän: suunnittelemattomasti, elämyksenomaisesti ja kokonaisvaltaisesti.

Tulkittaessa tätä omaelämäkertaa narratiivisesti kyse on käännekohdasta: omaelämäkerran kirjoittajan elämä muuttuu taulun kohtaamisen myötä. Hänen käsityksensä menneestä muuttuu – hänen paikkansa suhteessa menneisyyden kokemuksiin muuttuu. Maalaamalla oman versionsa taulusta ja kirjoittamalla kokemuksen osaksi omaelämäkertaansa hän asettaa itsensä konkreettisesti omien muistojensa tekijäksi, omien sanojensa subjektiksi.

Marja Kaskisaaren väitöskirja "Kyseenalaiset subjektit. Tutkimuksia omaelämäkerroista, heterojärjestyksestä ja performatiivisuudesta" tarkastettiin Jyväskylän yliopiston yhteiskunta-tieteellisessä tiedekunnassa 9.12.2000.

(e-mail: kaskisaa@dodo.jyu.fi)

- ...Braidotti, Rosi 1994: *Nomadic Subjects. Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. Columbia UP, New York.
- ...Butler, Judith 1995: *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "Sex"*. Routledge, New York.
- ...Eskola, Katarina & Laaksonen, Pekka 1998: *Rakkaudesta taiteeseen. Kokijoiden ja tekijöiden kertomuksia*. SKS, Helsinki.
- ...Foucault, Michel 1998: *Seksuaalisuuden historia. Tiedontahto, nautintojen käyttö, huoli itsestä*. Suom. Kaisa Sivenius. Gaudeamus, Helsinki.
- ...Grosz, Elizabeth 1994: *Volatile Bodies. Toward a Corporeal Feminism*. Indiana UP, Bloomington.
- ...Hänninen, Vilma 2000: *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampereen yliopisto, Tampere.
- ...Jokinen, Eeva 1996: *Väsänyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä*. Gaudeamus, Helsinki.
- ...Kaskisaari, Marja 1999: Taidehalu – ruumiilliset kokemukset ja arjen järjestys naisten taideomaelämäkertoissa. *Naistutkimus–Kvinnoforskning* 12:3, 2–17.
- ...Laitinen, Lea 1998: Dramaattinen preesens poeettisena tekona. Teoksessa Laitinen, Lea & Rojola, Lea (toim.): *Sanan voima. Keskustelua performatiivisuudesta*. SKS, Helsinki, 81–136.
- ...Probyn, Elspeth 1996: *Outside Belongings*. Routledge, New York.
- ...Veijola, Soile 1998: *Liikkuvat subjektit, paikallinen tieto. Tutkimuksia urheilusta, turismista ja sosiologiasta*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia no. 232, Helsinki.
- ...Vilkko, Anni 1997: *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta*. SKS, Helsinki.